

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

ВСТУП

Підвищення ефективності функціонування та конкурентоспроможності підприємницьких структур і національної економіки можливе тільки за умов підготовки висококваліфікованих менеджерів, підприємців, фінансистів. У сучасних умовах розвитку та поширення самостійної ініціативної діяльності суб'єктів господарювання значно зросли вимоги до знань спеціалістів у галузі фінансів підприємництва. Особливого значення набувають знання та практичні навички для забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємницьких структур, вміння фінансових менеджерів використовувати світовий досвід управління фінансовими ресурсами.

Зростання ролі підприємництва в економічному розвитку вимагає оволодіння фінансистами, менеджерами, практиками достатніми для прийняття ефективних управлінських рішень знаннями та навичками. Це можливо лише за умов комплексного розуміння суті фінансів та підприємництва, виявлення прямих і опосередкованих зв'язків у механізмі формування, розподілу та використання коштів підприємницьких структур, набуття навичок фінансових розрахунків.

На поглиблення вивчення сучасних проблем фінансового забезпечення підприємництва і спрямований матеріал навчального посібника. Зміст і структура роботи дозволяє у зручній спосіб використовувати матеріал як цілих розділів посібника, так і його окремих тем. Це дає змогу комбінувати наведений матеріал при підготовці курсових робіт, рефератів, бакалаврських і магістерських робіт.

На відміну від інших видань за тематикою фінансів та підприємництва, авторський підхід дозволяє поєднувати як матеріал нормативних курсів, так і спецкурсів з низки навчальних дисциплін. Широко висвітлюється світовий досвід розвитку інноваційного підприємництва, аналізуються проблеми становлення венчурного бізнесу в Україні.

План навчального посібника дозволяє розкрити в логічній послідовності основи та особливості становлення та розвитку підприємництва в країнах з різним рівнем економічного розвитку, висвітлити теоретичні основи механізмів фінансового забезпечення, а саме: грошово-кредитну політику стимулювання інноваційної діяльності, бюджетно-податкові важелі сприяння підприємництву, формування механізмів підтримки важливих напрямів підприємницької діяльності, здатних забезпечити конкурентоспроможність України у світовому економічному просторі.

Значна увага приділяється розвитку національних фінансових систем, діяльності інститутів спільного інвестування та міжнародного банківського бізнесу. На конкретних прикладах підприємницької діяльності представлені фінансові рішення в управлінні фірмами, підприємствами, компаніями.

Наведений навчальний матеріал має міждисциплінарний характер, він містить важливі положення сучасного менеджменту, фінансів, банківської діяльності, грошово-кредитної та бюджетно-податкової політики.

Навчальний посібник відповідає сучасним вимогам до знань фахівців з дисциплін “Основи підприємницької діяльності”, “Фінансовий менеджмент”, “Теорія грошей і грошового обігу”, “Теорія кредиту”, “Основи банківської справи”, “Інноваційний менеджмент”.

До навчального посібника включено навчальні завдання у вигляді питань для самоконтролю за темами, практичні завдання, тести, теми рефератів. Таке методичне забезпечення кожної теми може бути корисним для багатьох викладачів, особливо початківців, або тих, хто освоює нові навчальні дисципліни. Це дає надію, що розроблений теоретичний та практичний матеріал стане в нагоді студентам, магістрам, аспірантам, бізнесменам, допоможе глибше усвідомити практику ухвали фінансових рішень у підприємництві.

Автори будуть вдячні науковцям і практикам за поради, рекомендації та зауваження щодо цього навчального посібника, які допоможуть зробити його досконалішим у майбутніх виданнях.

Розділ I

**Основи та особливості становлення
й розвитку підприємництва**

Тема 1. Вступ до підприємництва

Ключові поняття і терміни

- *підприємництво;*
- *ринок;*
- *механізм ринкового само-регулювання;*
- *ризик;*
- *фактори виробництва;*
- *нововведення;*
- *інноваційна ідея;*
- *ринкові можливості;*
- *поведінка господарюючого суб'єкта*

1.1. Підприємництво як феномен ринкової економіки.

1.2. Еволюція наукових поглядів на сутність і функції підприємництва.

1.3. Характеристики підприємницької діяльності.

1.4. Взаємодія інституційних і функціональних основ забезпечення підприємницької діяльності.

1. Підприємництво як феномен ринкової економіки

Необхідність докорінних змін у формуванні конкурентоспроможного підприємницького сектору, посиленні його впливу на вирішення актуальних проблем економічного і соціального розвитку, реалізації цілеспрямованої державної політики сприяння ринкової трансформації економіки не викликає сумнівів. Зміна якісних характеристик соціально-економічного середовища підприємницької діяльності, стимулювання інноваційного характеру перспективних напрямів її розвитку вимагають переосмислення сутності підприємництва в контексті цивілізаційного і формаційного підходу як предмета й економічного об'єкта дослідження. Потрібно уточнити вихідні поняття теорії підприємництва, з'ясувати його організаційно-правові форми, критерії зарахування тих чи інших утворень до підприємницького сектору. Нечіткість визначення категоріального апарату породжує розмитість і незначну продуктивність численних загальнодержавних і регіональних програм сприяння розвитку підприємництва, розрив між правовим забезпеченням і реальною сукупністю економічних відносин. Це послаблює вплив підприємницької діяльності на перебіг трансформаційних процесів, не дозволяє сконцентрувати зусилля теоретиків та практиків на вирішенні актуальних завдань економічного розвитку.

З'ясування сутності підприємництва набуває особливого значення в умовах ринкової трансформації економіки України. Адже підприємництво постає атрибутивною ознакою будь-якої економічної системи, що базується на ринкових принципах, провідною формою господарювання. Виникнення підприємництва — це результат економічної трансформації суспільства і водночас найбільш надійна гарантія подальшого поглиблення реформування ринкових відносин, наявність такої організації суспільного виробництва, яка дозволяє вирішити ключове завдання розвитку національної економіки — досягти оптимального співвідношення між економічною ефективністю і соціальною справедливістю. Тому методологічно обґрунтованим є підхід, коли підприємництво розглядається в загальноісторичному контексті еволюції економічних систем. Адже підприємництво як багатоаспектне явище сягає своїм корінням давнини й аналізується як специфічна форма розвитку економічної системи, її рушійна сила.

Кожна економічна система становить надзвичайно складну, розгалужену структуру суспільного виробництва, складноорганізовану упорядковану соціальну цілісність взаємозв'язків і взаємовідносин, відповідну сукупність законів її функціонування і розвитку. Економічна система — це «сфера функціонування виробничих сил і економічних відносин, взаємодія яких характеризує сукупність організаційних форм і видів господарської діяльності». Вихідним елементом формування і розвитку економічної системи є суспільний поділ праці, що спричиняє необхідність існування економічних зв'язків між окремими ланками системи, перетворення з їхньою допомогою окремих господарських одиниць на єдине ціле, невід'ємні частки суспільного виробництва.

Залежно від досягнутого рівня розвитку продуктивних сил, особливостей технологічного способу виробництва, взаємодії структуруютьовальних ланок вирізняють аграрні, індустріальні та постіндустріальні економічні системи. За формою організації економіки виділяють переважно командну та ринкову систему господарювання. Індустріально розвинені країни здебільшого розрізняють за двома ознаками: 1) за формою власності на засоби виробництва; 2) за способом координації та управління економічною діяльністю.

Погоджуючись у цілому з наведеними ознаками, що визначають тип економічної системи, водночас слід зауважити, що вони не є достатніми, адже дозволяють визначити статичні характеристики системи, але не дають відповіді на питання про джерела її саморозвитку, динамізм і спрямування перетворень.

У командній економіці держава здійснює координоване ведення господарства через централізоване планування і відповідний розподіл ресурсів. В умовах екстенсивного розвитку економіки, тривалих економічних криз, інших надзвичайних подій така централізація може бути виправданою. Але в звичайних умовах вона роз'єднує економіку і науково-технічний прогрес, зумовлює розвиток диспропорцій, товарний дефіцит, руйнацію трудової мотивації.

Ринкова система розподілу обмежених ресурсів базується на механізмі саморегулювання економіки через взаємодію ринкової ціни, співвідношення попиту та пропозиції, які формуються в умовах конкуренції. **Механізм ринкового саморегулювання спрямований на**

забезпечення розподілу ресурсів відповідно до ринкових потреб, що стимулює застосування найбільш ефективних комбінацій використання обмежених ресурсів, забезпечує інноваційний характер розвитку економіки.

Справді, наведені ознаки дозволяють з'ясувати сутність економічної системи, побудованої на ринкових принципах організації — приватній власності, особистій ініціативі, свободі підприємництва тощо. Це відповідає найпоширенішим в економічній літературі характеристикам ринку як способу організації виробництва та обігу, заснованого на використанні відносин, товарно-грошових форм зв'язку між суб'єктами економічних відносин, спрямованих на встановлення і підтримку відповідності між попитом і пропозицією. За пропозицією, як формою прояву конкретних економічних відносин продавця, стоїть виробництво товарів або надання послуг у певному обсязі та структурі, а за попитом — відносини з боку покупця, його платоспроможність, бажання придбати товари і послуги в певному обсязі та структурі. Отже, ринок характеризує переважно відносини фази обміну, а не економічну систему загалом, яка включає також відносини виробництва, розподілу, споживання.

Крім того, економічна система належить до складних відкритих утворень, яке має здатність до саморозвитку і самоорганізації. Відкритість системи означає її постійну взаємодію із зовнішнім середовищем, адаптацію до змін умов її існування; самоорганізація — упорядкування системи за рахунок її складових, можливостей і сил. Економічну систему у фаховій літературі визначають переважно з позицій неокласичного підходу, що пояснюється його універсалізмом, готовністю за допомогою моделі раціональної, максимізуючої поведінки пояснити господарські процеси.

Пояснення суті ринкової економічної системи, визначення об'єктивних умов формування і розвитку підприємництва можуть бути зроблені за допомогою положень еволюційної економіки. Вона збагачена положеннями теорії синергетики, міждисциплінарними дослідженнями економічних процесів, які породжені взаємодією внутрішніх та зовнішніх чинників та знаходять свій прояв у зміні структури економіки.

Теорія еволюційної економіки вкрай неоднорідна, що пояснюється безперервністю змін економічного розвитку. Наприклад, у поглядах А.Маршалла уявлення про підприємницьку функцію, як здатність бізнесу до пошуку нових комбінацій існуючих методів виробництва, асоціювались з фірмою. Природний відбір найкращих фірм — це відбір найбільш високопрофесійних менеджерів, здатних задіяти накопичені фірмою знання. Представник австрійської школи маржиналізму К.Менгер використовував еволюційний підхід при аналізі соціальних інститутів, причинах їх виникнення й умовах ефективної праці на благо суспільства. Інший представник цієї школи — Ф.Хайек відзначав, що в соціальному світі діють індивіди, які дбають про свої інтереси, сприймають та оцінюють події, що відбуваються, і, залежно від оцінок, змінюють свою поведінку.

Не повністю розкривають сутність риси ринкової економічної системи і такі поняття, як макро- і мікроекономіка. Не викликає сумнівів методологічний підхід до пізнання ринкової системи як єдності явищ та процесів, які можна розглядати на макро- і мікрорівнях, які в ідеальному варіанті є взаємодоповнюючими і взаємозалежними. Якщо мікроекономіка — це організація діяльності окремої господарської одиниці — фірми, підприємства, зумовлена ефективністю її діяльності динаміка ринкових цін і витрат на якісний товар, поведінка індивідуального економічного суб'єкта, то макроекономіка характеризує розвиток національного ринку в цілому, його темпи, пропорції, показники, ступінь стабільності та врівноваженості його складових. Економічне зростання в теорії макроекономіки розглядається у чистому вигляді, абстрагуючись від конкретних соціально-економічних відносин виробництва.

Проте методологічна основа системного аналізу зумовлює такі провідні принципи пізнання ринкового господарства, які визначають взаємодію, взаємозалежність і зв'язок явищ та елементів системи, джерела її руху, динамічність розвитку: принцип ієрархічності, цілісності та провідної ланки. Дотримання цих принципів пізнання дозволяє закласти методологічні підвалини, які усувають (або принаймні блокують) негативну дію відсутності системних підходів до з'ясування сутності підприємництва, його місця і ролі в ринковій трансформації.

Для розкриття змісту наведених принципів скористаємося табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

Принципи системного аналізу ринкового господарства

Принцип	Сутність	Форма реалізації
<i>Ієрархічності</i>	Визначає місце елементів ринкової системи в загальній соціально-економічній структурі суспільства, тип їх взаємозв'язку	Узгодження функціонування і розвитку системи на основі партнерських, добровільних, конкурентних зв'язків горизонтального характеру, утворення механізму субординації елементів системи
<i>Цілісності</i>	Розкриває внутрішню єдність об'єкта, його автономність, специфіку, унікальність, всебічне охоплення всіх властивостей, сторін і зв'язків ринкового господарства	Виявлення внутрішньої детермінації властивостей об'єкта, його саморозвитку, відтворення поліфункціональної діяльності ринкової системи
<i>Провідної ланки</i>	Визначає місце суб'єктів ринкових відносин в становленні, функціонуванні і розвитку економічної системи	Підприємницький характер діяльності суб'єктів ринкової системи на інноваційній, ризикованій основі зі спрямуванням на реалізацію власних економічних інтересів

Використання принципів системного аналізу дозволяє розглядати сукупність ринкових відносин як цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів — попиту, пропозиції, ціни, конкуренції. Єдність національного ринку досягається взаємодією окремих галузей, регіонів, підприємств на функціональних ринках — споживчих товарів, капіталів, праці, засобів виробництва, первинних ресурсів тощо. Водночас слід зазначити, що наведене структурування національного ринку має відносний характер: можуть бути й інші підходи до комплектування та структурування функціональних ринків. Наприклад, ринок капіталів або фінансовий ринок, своєю чергою, поділяється на ринок позичкового капіталу, ринок цінних

паперів, страхових послуг, ринок національної валюти та валюти іноземних держав. Подальша структуризація ринку цінних паперів дозволяє виділити первинний і вторинний ринок обігу цінних паперів, ринок акціонерного капіталу і ринок обов'язкових зобов'язань. Тому стають зрозумілими різні підходи до визначення ринку.

Але різні тлумачення змісту ринкової системи господарювання не повинні спрощувати його, сприймати за сутність форми прояву ринку. Так, однією з найбільш поширених помилок є ототожнення акту купівлі-продажу, стикування продавця з покупцем з усією ринковою системою господарювання. Такий підхід не дозволяє з'ясувати глибинні процеси, що обумовлюють можливості вільного руху товарів, капіталів, робочої сили тощо. Крім того, не пояснюється визначальна роль відносин власності тоді, коли різноманітні форми власності та господарювання створюють умови для вияву потреб суб'єктів господарювання, формування їхніх інтересів, механізму їх реалізації. Поза увагою залишаються і такі аспекти функціонування ринку, як його динамізм, здатність суб'єктів економічної системи до адаптації відповідно до змін в навколишньому середовищі, досягнення стану рівноваги, розв'язання проблем соціального партнерства тощо.

Існують різні теорії ринку, в кожній з яких даються різні тлумачення ринку, ринкового механізму господарювання або інших характеристик ринкових відносин. Однією з основних є теорія рівноважного ринку, що базується на тезах А.Сміта про невидиму "руку" конкуренції та державу як "нічну варту". Зіставлення граничних вигод і витрат, як універсальний принцип індивідуального вибору та ринкової раціональності, означає, згідно з цими поглядами, що ринок сам простує до загальної рівноваги. При цьому, за визначенням Парето, ефективний (оптимальний) розподіл ресурсів означає, що поліпшення стану будь-якого суб'єкта ринкових відносин викликає погіршення стану інших суб'єктів. У дійсності існують фактори невизначеності й нерівноваги – відсутність постійної досконалої конкуренції, циклічність економічного розвитку, недосконалість інформації, широке застосування прогнозування та планування транснаціональних корпорацій, розвиток олігархії та монополії, фінансових центрів. Відмови ринкового механізму саморегулювання зумовлюють необхідність державного регулювання

економіки. Підтвердженням є застосування таких інституціональних інструментів регулювання ринкових відносин, як сучасна теорія гри, французький дирижизм, планування бюджету, індикативне планування. Міра державного втручання в економіку залежить від конкретно історичних особливостей розвитку тієї чи іншої країни, інституціонального забезпечення економічної системи.

З точки зору визначення рушійних сил економічної системи видається надзвичайно плідною теорія зростання Й.Шумпетера, який розкрив питання, як економічна система продукує ту силу, що безперервно змінює її і надає їй нової динаміки росту. Рівноважний принцип зберігає свої можливості, поки в економічній системі не відбуваються суттєві новації, наявність яких є ознакою переходу на новий рівень рівноваги. Економічний розвиток тим самим представлений у вигляді послідовних змін рівноважних етапів. Ринок, таким чином, є сферою радикальних змін, які примушують фірми та індивідів здійснювати нововведення, а економіку зростати та структурно змінюватись. Творча руйнація, що відбувається в ринковій системі, на думку Й.Шумпетера, висуває на ключові позиції підприємця-новатора. Пріоритет конкуренції в сфері нових продуктів і технологій порівняно з ціновою конкуренцією змушує підприємців долати скуті рамки правил та норм, які склалися в існуючій ринковій економіці.

Здається, що вичерпне визначення ринку неможливе. Це складне, багатоаспектне явище, полісистемне утворення, яке треба розглядати в широкому контексті еволюції економічних систем. У загальноісторичному плані ринок відображає багатовимірність, суперечність, безперервність змін економічної реальності. Різні школи і напрями економічної думки аналізують певні проблеми під кутом зору завдань, що виникають перед дослідниками. При цьому значний вплив на концептуальні погляди щодо сутності ринкової системи господарювання здатні справляти докорінні інтереси різних суспільних груп, матеріальні умови розвитку продуктивних сил, форми і методи взаємодії держави і ринку.

Визначення закономірностей становлення та розвитку ринкових відносин, трансформації ринкової економіки в економіку постіндустріального суспільства доцільно здійснювати на основі використання двох наукових підходів – формаційного і цивілізаційного.

Згідно з формаційним підходом, історичне розуміння підприємництва розкривається через сутність певних закономірних сходнок суспільно-економічного розвитку цього глобального феномену. В межах кожної формації існує сукупність визначальних характеристик підприємництва як особливого виду діяльності і типу економічної поведінки. Ці характеристики утворюють певну цілісність і системність.

Представники формаційного підходу, і насамперед К.Маркс, вважали, що джерелом суспільного розвитку є матеріальне виробництво, в процесі якого відбуваються закономірний процес розвитку людини, зміни його становища в виробництві й у суспільстві в цілому. Становлення суспільства, що забезпечує вільну індивідуальність людини, перетворення праці у творчу діяльність є підґрунтям для розвитку економічних ринкових відносин, підприємництва.

Отже, ринкову систему господарювання слід розуміти як середовище, за допомогою якого і в межах якого відтворюються відносини товарного виробництва, реалізуються економічні інтереси його учасників. З самого початку виникнення ринкової економіки вона сприймалась як економіка підприємницького устрою. Розглядаючи погляди меркантилістів, фізіократів, представників класичної, післякласичної економічної думки, сучасні економічні теорії неокласичної, неокейнсіанського, інституціонального, неоліберального, марксистського, соціал-реформістського напрямку поряд з розбіжностями у трактуванні сутності ринку, співвідношення між дією ринкових регуляторів і держави, в усіх теоріях є спільні моменти. Так, в усіх теоріях зазначається, що центральним творчим елементом ринкової системи господарювання є “економічна людина”, “людина, що самореалізується” з притаманною їй раціональною поведінкою в практичній діяльності. Спостерігається схожість позицій щодо визнання значення людини, особистого фактора виробництва в системі ринкового господарства. При цьому головним діючим суб’єктом, рушійною силою розвитку ринкової економіки стає підприємець, людина, зайнята творчо-продуктивними видами діяльності, що мають ринкову цінність.

Згідно з цивілізаційним підходом підприємництво є не що інше, як сфера реалізації здібностей людини до ініціативної діяльності, прояву потенційних можливостей саморозвитку і самовираження людини. Поняття “підприємець”, “підприємництво” надзвичайно

місткі. Вони вбирають сукупність соціальних, економічних, правових, психологічних, політичних відносин. Понятійний апарат теорії підприємництва склався протягом значного часу, змінюючись під впливом базисних економічних інститутів, надбудованих структур, пануючих економічних, політекономічних, психологічних, управлінських та інших точок зору.

1.2. Еволюція наукових поглядів на сутність і функції підприємництва

Визначальний вплив на формування теорії підприємництва справляє розвиток матеріального виробництва, потреби вдосконалення суспільної організації праці, у зв'язку з чим виділяють чотири "хвилі" еволюції концепції підприємництва. Ці "хвилі" висвітлюють різні аспекти проблеми, дозволяють виділити етапи розвитку теорії підприємництва. При цьому залежно від конкретних умов розвитку економіки, сприйняття дослідниками змін в процесі суспільного виробництва виділяють різні підходи до визначення підприємництва. У схематичному вигляді це можна зобразити таким чином:

Таблиця 1.2.

Наукові підходи до визначення підприємництва

	Підхід пов'язується із:	Визначальна риса	Представники
1.	Ризиком	Економічна функція особливого роду	Р. Кантільон
2.	Ризиком і новаторською діяльністю	Винагорода за підприємницьке мистецтво діяльності як новатора Й. Тюнен	Ф. Найт
3.	Комбінуванням факторів виробництва	Четвертий фактор виробництва, організація людей	Ж.Б. Сей
4.	З намаганням забезпечити прибуток	Обов'язковий елемент ефективного ринкового господарювання	А. Сміт Д. Рікардо

ЗМІСТ

Вступ	9
Розділ I. Основи та особливості становлення й розвитку підприємництва	11
Тема 1. Вступ до підприємництва	12
1.1. Підприємництво як феномен ринкової економіки	13
1.2. Еволюція наукових поглядів на сутність і функції підприємництва	21
1.3. Характеристика підприємницької діяльності	29
1.4. Взаємодія інституційних і функціональних основ забезпечення підприємницької діяльності	37
Тема 2. Заснування фірми та організація бізнесу	52
2.1. Формування середовища підприємницької діяльності	53
2.2. Розробка стратегічної мети розвитку новоствореного підприємства (фірми)	61
2.3. Технологія створення власної справи і заснування бізнесу ..	70
2.4. Організаційно-правові форми підприємництва	75
Тема 3. Маркетингові дослідження ринкового середовища	87
3.1. Маркетинг як форма реалізації підприємницької ідеї	88
3.2. Аналіз маркетингових можливостей фірми	93
3.3. Добір цільових ринків та розробка комплексу маркетингу ..	101
3.4. Маркетингова політика комунікацій	107
Тема 4. Особливості організації міжнародного підприємництва	118
4.1. Сутність і форми міжнародного інтеграційного процесу	119
4.2. Фактори та форми сучасного міжнародного співробітництва	126
4.3. Зовнішньоекономічна підприємницька діяльність: зміст, види, організаційно-правові форми	136
4.4. Банківське обслуговування зовнішньоекономічної діяльності	156
Розділ II. Теоретичні основи механізмів фінансового забезпечення підприємництва	169
Тема 5. Грошово-кредитна політика стимулювання економічного розвитку	170
5.1. Сутність грошово-кредитного регулювання економіки	171
5.2. Механізм реалізації грошово-кредитної політики	177